

The Pedagogy of the Haggadah

Aaron Koller

Torah In Motion, *Nisan* 2025

Broad outline

- Part 1: Rabbi Akiva and סיפור יציאת מצרים
- Part 2: מה נשתנה, structure, history, and meaning
- Part 3: The four children

Part 1: Rabbi Akiva and סיפור יציאת מצרים

תוספתא פסחים (ליברמן) פרק י הלכה יא

מעשה ברבן גמליאל וזקנים

שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד

והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה

עד קרות הגבר.

הגביהו מלפניהן ונועדו והלכו להן לבית המדרש.

תוספתא פסחים (ליברמן) פרק י הלכה יא:	נוסח ההגדה:
מעשה ברבן גמליאל וזקנים	מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושוע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבה ורבי טרפון
שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד	שהיו מסובין בבני ברק
והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה	והיו מספרין ביציאת מצריים כל אותו הלילה
עד קרות הגבר	עד שבאו תלמידיהם
הגביהו מלפניהן ונועדו והלכו להן לבית המדרש.	ואמרו להם: "רבותינו! הגיע זמן קרית שמע של שחרית."

משנה ביצה ב, ז = עדיות ג, יא

אף הוא [רבן גמליאל] אמר שלושה דברים להקל: מכבדין בין המיטות, ומניחין את המוגמר ביום טוב, ועושין גדי מקולס בלילי פסחים. וחכמים אוסרין.

משנה פסחים ז, ב

מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו, צא צלה לנו את הפסח על האסכלה.

השוו בבלי ברכות יט ע"א: תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי להאכילן גדיים מקולסין בלילי פסחים. שלח ליה שמעון בן שטח: 'אלמלא תודוס אתה, גוזרני עליך נדוי, שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ!'.
מאכיל את ישראל קדשים בחוץ!'

משנה פסחים י, ה

רבן גמליאל אומר, כל
שלא אמר שלושה
דברים אלו בפסח לא
יצא ידי חובתו, ואלו הן:

פסח,

מצה,

ומרורים.

מכות כד ע"ב

פעם אחת היו [רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא] עולין לירושלים.

כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם, כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק.

אמרו לו, "מפני מה אתה מצחק?" אמר להם, "מפני מה אתם בוכים?"

אמרו לו, "מקום שכתוב בו וְהָזַר הַקֶּרֶב יוֹמָת (במדבר א 51) ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה?!"

אמר להן, "לכך אני מצחק, דכתיב, וְאֶעֱיֵדָה לִי עֲדִים נֶאֱמָנִים אֶת אֹרֶיָה הַכֹּהֵן וְאֶת-זִכְרֶיהָ בֶּן יִבְרָכְיָהוּ (ישעיהו ח 3) – וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב לָכֵן בִּגְלָלְכֶם צִוֶּן שָׂדֶה תַּחֲרֹשׁ וִירוּשָׁלַם עֲיִין תִּהְיֶה וְהָר הַבֵּית לְבָמוֹת יָעַר (מיכה ג 12), בזכריה כתיב, עַד יָשְׁבוּ זִקְנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעָנָתוֹ בָּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים (זכריה ח 4): עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה. עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת!"

בלשון הזה אמרו לו: "עקיבא, ניחמתנו! עקיבא, ניחמתנו!"

מה נשתנה: Part 2

Structure, history, and meaning

What is different
about this night than
all other nights,

such that on all other
nights we dip once,
and tonight twice;

such that on all other
nights we eat
leavened and
unleavened bread,
and tonight only
unleavened;

such that on all other
nights we eat roasted,
boiled, and broiled
meat, and tonight
only roasted?

מה נשתנה הלילה הזה
מכל הלילות,

שבכל הלילות אנו מטבלין
פעם אחת, והלילה הזה
שתי פעמים;

שבכל הלילות אנו אוכלין
חמץ ומצה, והלילה הזה
כולו מצה;

שבכל הלילות אנו אוכלין
בשר צלי שלוק ומבושל,
והלילה הזה כולו צלי.

שבת לקדושת יום טוב וכתוב וחיות
קדושים כי קדוש אתה ואשר אתם
מן העמים לחיות לך בך את המטה
בין קדוש לקדוש
מן בקול וברך עמך בך את מלכות
פרי האדמה פראכלה בעד גבסחמי
כל ויבדך בעדך בך את מלכות נאמנות
רבות על מלכות בך חיות עלים
תמיאכר באסותאנא חיות
אנל חאנרין טאנאמחוס אאכרין
לה פליטא חאנרין ידח
נאנא חאנרין חאנרין מכל חלילות שבת

חלילות אין את פטבלים אפילו פעם
אחת וחלילה חזה את חייבים ישרני
פעמים שבת חלילות את אוכלים מן
חבין מן מנה וחלילה חזה מן מנה שבת
חלילות את אוכלים מן בשר עלי שלוק
ומכישל וחלילה חזה חיות אוכלים בבית
המקדש שבת מל שבת חלילות אנל
אוכלים שאר ודקות חלילות חזה חירותים
שבת חלילות את אוכלין מן יושבין מן
מסותו וחלילה חזה מלכות שבת
שבת חלילות חלילות מכל חלילות חירות

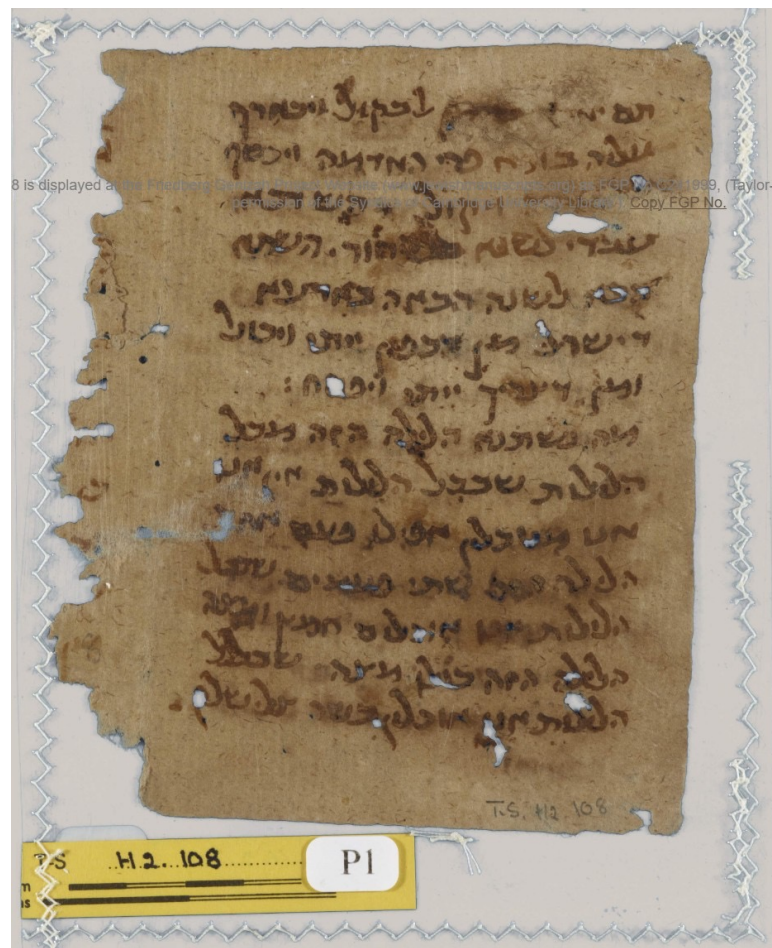
TS H2. 152

TS H2. 152

ספר פסוקי דזמרה
מה נשבעה
הלילה הזה וכל הלילות שכל הלילות את מטבלין פעם אחת הלילה
הזה שזו פעמים שכל הלילות את מטבלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה שכל
הלילות את מטבלין בשר עלי שלוק ומבושל הלילה הזה כולו עלי לפי דעת של בן

<https://cudl.lib.cam.ac.uk/view/MS-ADD-00470-00001/100>

מלמדן מה נשתנה הלילה הזה
מכל הלילות שבע הלילות אנו
מטבילים אפילו פעם אחת הלילה
הזה שתי פעמים שבע הלילות
אנו אוכלים חמין ומצת הלילה
הזה כולו מצת שבע הלילות אנו
אוכלים בשר עלי שלחן ומבושיל
הלילה הזה כולו עלי לפי דעתו שלבן

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם שעשה
עמנו לאבותינו ברוך הוא : ברוך אתה יהוה
אלהינו מלך העולם פרא פרי הגפן :

מה נשתעבד הילולה הוה נכל הילולות
שבבל הילולה אין אע מעבלין דאפול
פעם אחת הילולה הוה שתי פעמים :
שבבל הילולות אע אוכלין חמין ומין
הילולה הוה בנול מנה : שבבל הילולות
אע אוכלין בשר עלי : שולק ומבושל
הילולה הוה כל עלי : שבבל הילולות
אע אוכלין שאר ירקות והילולה הוה
מחרורים : אם אין רעת בבין אבון
מלכנו דנרתיש ארמי אבד אבו
ער שהוא גמר אתבל הפרשה

על דא דיינן לפרעה במצרים ויוצאנו
יהוה נעם : אילו לא גאל המקום
ברוך הוא את אבותינו ממצרים :
כבר אע נבעע ובע בנע דיינן
משועבדים תחת יד פרעה מלך מצרים
לא את אבותינו בלבד גאל המקום
ברוך הוא אלא אף אותנו גאל שנ
ואותנו הוציא מעם : כנגד ארבע
בנים דברה תורה אחד חכם ואחד
רשע ואחד תם ואחד פסאינ וודע
לשאול : חכם מה הוה אומר מה
הסדרות והחקים והמשפטים אשר
על יהוה אלהינו אתכם : ואף אתה
גור לו בהלכות הפסח אין כח ביד
תחת אשתיקין שיתע כח הוא

ON THE ORIGINAL STRUCTURE AND MEANING
OF *MAH NISHTANNAH* AND THE HISTORY OF ITS
REINTERPRETATION*

RICHARD C. STEINER**

לעילוי נשמת הלל בן אהרן גולדשטיין

I. INTRODUCTION

How many questions are there in the Four Questions? Contrary to appearances, this is not the Jewish equivalent of Groucho Marx's famous no-brainer, "Who's buried in Grant's tomb?" Some scholars would reply that although the most common versions of *מה נשתנה* in the Haggadah and the Mishnah have four questions, there are also

1. אנו מטבלין ... שתי פעמים;
2. אנו אוכלין ... כולו מצה;
3. אנו אוכלין ... כולו צלי.

רבן גמליאל היה אומר:

- כָּל שְׁלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֱלוֹ בַּפֶּסַח לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן:
3. פֶּסַח,
 2. מִצָּה,
 1. וּמְרוֹר.

Part 3: The four children

1: Exodus 12:26-27

כו וְהָיָה כִּי-יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. כִּז וְאָמַרְתֶּם זֶבַח-פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל-בְּתִי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנֹגְפוֹ אֶת-מִצְרַיִם וְאֶת-בְּתִינוּ הַצִּיל.

And when your children ask you, 'What is this service to you?' then tell them, 'It is the Passover sacrifice to the Lord, who passed over the houses of the Israelites in Egypt and spared our homes when he struck down the Egyptians.'"

2: Exodus 13:7-8

ז מִצּוֹת יֹאכֵל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים ... ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם.

Unleavened bread shall be eaten during those seven days... On that day tell your child, 'I do this because of what the Lord did for me when I came out of Egypt.'

3: Exodus 13:14-15

וְהָיָה כִּי-יִשְׁאָלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה-זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים. טו וְהָיָה כִּי-הִקְשָׁה פִּרְעֹה לְשַׁלְּחָנוּ וַיַּהַרְגֵהוּ כָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד-בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל-כֵּן אָנִי זֹבֵחַ לַה' כָּל-פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל-בְּכוֹר בְּנִי אֶפְדֶּה.

In days to come, when your child asks you, 'What is this?' say to him or her, 'With a mighty hand the Lord brought us out of Egypt, out of the land of slavery....'"

4: Deuteronomy 6:20-24

כ כִּי-יִשְׁאָלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֲדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם. כא וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָייְנוּ לִפְרֹעֹה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה. כב וַיִּתֶּן ה' אוֹתוֹת וּמִפְתִּים גְּדֹלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפִרְעֹה וּבְכָל-בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ. כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֶתָּנוּ לָתֵת לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם. כד וַיִּצְוֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִּירְאָה אֶת-ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל-הַיָּמִים לְחֵיתָנוּ כִּהְיוּם הַזֶּה. כה וַיִּצְדָּקָה תְּהִלָּה-לָנוּ כִּי-נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ.

In the future, when your child asks you, "What is the meaning of the stipulations, decrees and laws the Lord our God has commanded you?" 21tell him or her: "We were slaves of Pharaoh in Egypt, but the Lord brought us out of Egypt with a mighty hand...."

Response	Trigger	Source
וְאָמַרְתֶּם זֶבַח-פֶּסַח הוּא לַה'	וְהָיָה כִּי-יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם	Shemot 12:26-27
וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעָבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם		Shemot 13:6-8
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצֵאתָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים	וְהָיָה כִּי-יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה-זֹּאת	Shemot 13:14-15
וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה	כִּי-יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֲדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם	Devarim 6:20-24

Mekhilta de-Rabbi Yishma'el Pisha §18

"מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יי אלהינו אתכם?" (דברים ו 20).

נמצאת אומר, ארבעה בנים הם: אחד חכם, אחד טיפש, אחד רשע, אחד שאינו יודע לשאל.

חכם מה הוא אומר? "מה העדות החקים" (דברים ו 20). אף אתה פתח לו כהילכות הפסח. אמור לו: הפסח אין מפטירין אפיקומון.

טיפש, "לאמר: מה זאת? ואמרת אליו: בחוזק יד הוציאנו יי ממצרים."

רשע אומר "מה העבדה הזאת לכם?" (שמות יב 26). לפי שהוציא עצמו מן הכלל, אף את הוציאו מן הכלל. אמור לו, "בעבור זה עשה יי לי" (שמות יג 8): לי ולא לך! אילו הייתה שם, לא היתה נגאל.

ושאינו יודע לשאל, את פתח לו. שנאמר, "והגדת לבנך וגו'" (שמות יג 8).

Yerushalmi Pesahim 10:4

תני רבי חייה: "כנגד ארבעה בנים דיברה תורה – בן חכם, בן רשע, בן טיפש, בן שאינו יודע לשאל."

בן חכם מהו אומר? "מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יי אלהינו אותנו" (דברים ו 20).
אף אתה אמור לו: "בחוזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים" (שמות יג 14).

בן רשע מהו אומר? "מה העבודה הזאת לכם?" (שמות יב 26) – מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה? מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל, אף אתה אמור לו: "בעבור זה עשה יי לי" (שמות יג 8) – לי עשה, לאותו האיש לא עשה. אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להיגאל משם לעולם!

טיפש מהו אומר? "מה זאת?" (שמות יג 14). אף את למדו הילכות הפסח, שאין מפטירין אחר הפסח אפיקימון. (מהו אפיקימון? שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת).

בן שאינו יודע לשאל, את פתח לו תחילה.

אמר רבי יוסה. מתניתא אמרה כן. אם אין דעת בבן אביו מלמדו.

Haggadah

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה: אחד חכם, אחד רשע, אחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול.

The Torah speaks of four children: One is wise, one is wicked, one is simple and one does not know how to ask.

חכם מה הוא אומר? מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יי אלהינו אתכם? ואף אתה אומר לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין.

The wise one, what does s/he say? "What is the meaning of the stipulations, decrees and laws the Lord our God has commanded you?" You, in turn, shall instruct them in the laws of Passover: one may not add anything on after the paschal lamb as dessert.

רשע מה הוא אומר? מה העבדה הזאת לכם? לכם – ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר. ואף אתה הקהה את שניו ואמר לו: בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לי – ולא לו. אילו היה שם, לא היה נגאל.

The wicked one, what does s/he say? "What is this service to you?" S/he says 'to you,' but not to him or her! By thus excluding themselves from the community, they have denied that which is fundamental. You, therefore, blunt their teeth and say to them: "It is because of *this* that the Lord did for me when I left Egypt" - "for *me*" – and not for them. Had they been there, they would not have been redeemed!

תם מה הוא אומר? מה זאת? ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו יי ממצרים, מבית עבדים.

The simple child, what does s/he say? "What is this?" Thus you shall say to him or her: "With a strong hand the Lord took us out of Egypt, from the house of slaves."

ושאינו יודע לשאול - את פתח לו, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים.

As for the one who does not know how to ask, you must initiate open for him or her, as it is said: "You shall tell your child on that day, 'It is because of this that the Lord did for me when I left Egypt'."

חכם מול רשע

מֶה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם

מֶה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם

Response
זָבַח-פֶּסַח הוּא לֵה' < הלכות הפסח

חכם (מכילתא, הגדה)

טיפש (ירושלמי)

בְּעָבוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם

רשע (מכילתא, ירושלמי, הגדה)

שאינו יודע לשאל (מכילתא, הגדה, [ירושלמי])

בְּחֻזֶּק יָד הוּצֵאנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים

טיפש (מכילתא)

חכם (ירושלמי)

תם (הגדה)

עֲבָדִים הָיינוּ לַפֶּרֶעַה בְּמִצְרַיִם וַיְצִיאֵנוּ ה'
מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה

Trigger
מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם
Source
Shemot 12:26-27

רשע (מכילתא, ירושלמי, הגדה)

Shemot 13:6-8

מָה-זֹּאת
Shemot 13:14-15

טיפש (מכילתא, ירושלמי)

תם (הגדה)

מָה הָעֲדֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה'
אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם
Devarim 6:20-24

חכם (מכילתא, ירושלמי, הגדה)